

TORSHÄLLA NYBY HISTORISKA SÄLLSKAP JUBILEUMSUTSTÄLLNINGENS VÄNNER

I samarbete med S:t Olofs Gille

Historien om den vackra byggnaden på bilden nedan som nyligen förvärvats av Torshälla Stad inför 700-årsjubiléet 2017*

*Holmens Mekaniska Verkstad ("A-verkstaden") byggd av Johan Thermenius i mitten av 1800-talet**

Thermenius-epoken

År 1846 etablerar sig fabrikören Johan Thermenius på Holmens Bruk där han uppför en mekanisk verkstad för tillverkning av byggnadsmiden och framförallt tröskverk med drift av mobila lokomobiler till små och medelstora lantbruk.

Thermenius utvidgar betydligt verksamheten vid Holmen - Se bilderna 1-4 nedan.

På gårdstomterna 8-13 utfördes omfattande utvidgningar av tilloppskanalerna. Lillån, den ursprungliga kanalen, utvidgas med en ny tilloppskanal genom före detta ruddammen samtidigt som östra grenen breddades och fördjupades (Schröderska kanalen).

Thermenius verk hade 1864 tre vattenhjul och från 1860 även en kvarn. 1868 flyttades dock verksamheten till Hallsberg. Verksamheten fusionerades 1917 med AB Arvikaverken, som bytte namn 1959 till AB Arvika-Thermenius och köptes av AB Volvo 1960 och fusionerades med AB Bolinder Munktell.

Stridsberg & Björk-epoken

År 1869 övertogs verkstäderna av **Ernst Stridsberg och J.O. Björk** som inrättade en sågblads-fabrik, vilken när den flyttades till Trollhättan 1879, pga. att vattenkraften i Torshällaån var begränsad, hade 79 man anställda.

Stridsberg & Björck grundades i **Torshälla** 1868. Firman var först med härdade sågblad och maskinknivar i Sverige och verksamheten utvecklades positivt i Trollhättan

1888 etablerades en ny verkstad, Ingelsson & Mathiessens mekaniska verkstad med gjuteri, för tillverkning av lokomobiler och tröskverk, men redan efter två år begärdes företaget i likvidation.

Nyby Bruks-epoken

Lars Linus Liberg, Nyby Bruks ägare, kan nu, för en billig penning (70 tkr) förvärva Holmens verkstad med alla byggnader och inventarier samt gårdarna 8-14 i staden. Från 1890 drevs företaget som ett dotterbolag till Nyby Bruk under namnet Holmens Gjuteri & Verkstad framförallt berömt för sina utomordentliga krankonstruktioner och blev ett av landets främsta verkstadsföretag inom sitt område. 1952 läggs gjuteriet ned.

1954 konstrueras den första stränggjutningsmaskinen under namnet "Concast" på Holmen som installeras i Nyby stålverk. Maskinen gjöt blooms i fyrkant, runt upp till 203 mm och platinier i 51x356 mm och var sannolikt Sveriges första industriella stränggjutmaskin. I början på 60-talet tillverkades ljuddämpare för provkörning av jetmotorer. De första levererades till CVA i Arboga och de flesta större svenska flygfält blev kunder och produkten en stor framgång. År 1967 upphör Manufakturtillverkningen på Holmen och vissa produkter övertas av Gränges Hedlund. En av de sista Manufakturleveranserna blev inklädnaden av bränslebassängerna i Marvikens kärnkraftverk. Därefter tillverkas endast rostfria rör och rördelar styckevis från plåt.

Efter nedläggningen av varmvalsad plåt 1977 flyttas rörtillverkningen från plåt till varmvalsverket och 1978 de båda Heuleistamaskinerna (som svetsade rör från band) dit, varvid endast rördeltillverkningen var kvar på andra våningen i A-verkstaden. I samband med bildandet av Nyby Uddeholm AB 1979 övertar Uddeholm rördeltillverkningen och endast en mindre tillverkning av rostfria avgassystem i Holmens B-verkstad (idag delvis riven) finns nu kvar.

I samband med Pulverinvestering samma år byggs en kallisostatpress (CIP) med 5000 bars tryck i A-verkstaden och en linje för tillverkning av "billets kapslar" (som ska fyllas med rostfritt pulver och kallisostatpressas till rörämnen för extrusionspressning) installeras i B-verkstaden.

Pulvertillverkningen och pressningen av sömlösa rör i ANVAL (Avesta-Nyby-Vallourec) där Vallourec äger 40% övertas helt av fransmännen i mitten på 90-talet och tillverkningen flyttas till Frankrike och B-verkstaden köptes av Torshälla Fastighets AB.

A-verkstaden övertas av Christer Åslund och anläggning för plasmabeläggning med rostfria pulver av utsatta ytor på valsar pumpar m.m. installeras.

Sedan ett antal år har A-verkstaden i princip stått tom

----- XXX -----

Kort historiebeteckning av Holmen före Thermenius-epoken (se bilaga 1)

Strängnäs domkyrka (Biskop Rogge) uppsatte här på 1480-talet en vattensmedja och under Gustav Vasas tid uppfördes en kopparsmedja förmodligen vid Holmenfallet. År 1627 och 1628 privilegierades hammarsmedjan här av konung Gustav II Adolf. Markus Kock byggde år 1637 här i strömmen ett s.k. drag- och smidesverk, och åren 1695 och 1725 fick Torshälla knipp-hammareprivilegier.

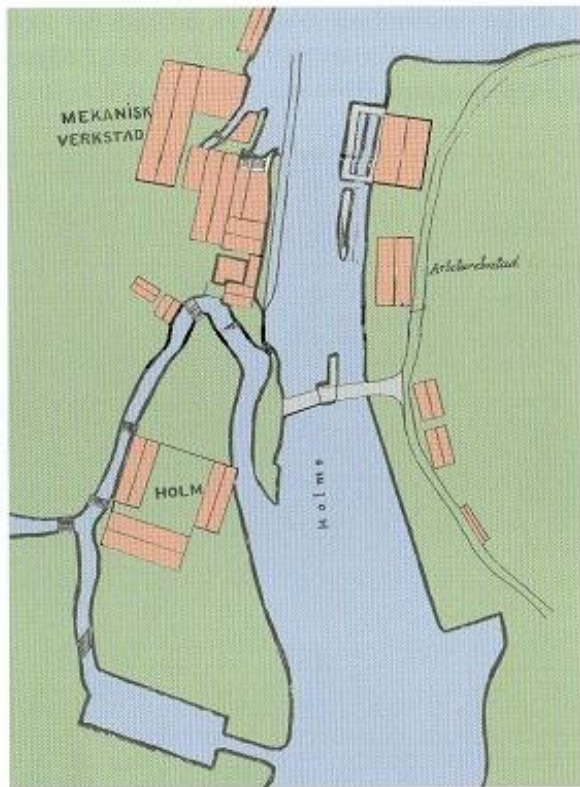
Holm kallas nu detta bruk och det består av en hammare och två härdar med 365 skeppspund årligt stångjärnssmede, samt äges av sekreteraren Claes J. Hallgren. Smedja, hjul- och kolhus, byggda av sten, tillkommo i en senare tid. Bruksgården, som uppfördes 1770, är helt kringfluten. (se även bil. 1)

Bruket, vars drift då är nedlagd, avyttras år 1800 till Nyhammaren i Västmanland och köps 1812 av skeppsredaren m.m. Carl Adam Schepherus. Bruket köps 1820 av löjtnant Simon Schröder som 1821 säljer Holmenfallet och Hammarsmedjan till Kronan 1821 som 1831 överlåter dispositionsrätten av Holmenfallet till Nyby Bruk 1831

Under åren 1835-46 förefaller industrianläggningarna ha stått outnyttjade innan Thermenius köpte anläggningarna.

Vid pennan 2014-02-17 / Benny Flodin

**Not: Ovanstående sammanfattning av A-verkstadens historia är bl.a. tagen ur Leif Perssons kapitel om Holmens historia i "Torshälla ABC" resp. "Eskils och Carl Gustafs stad"*

Vid denna tid går Holmengården genom flera olika händer och verksamheter. Till en början från färgaren Lundmark och drällmakaren Ekenmark, som anlagt en väverifabrik för tillverkning av dräll och uppfört en trevåningsbyggnad som dock inom kort brann ned. 1833 köps fastigheten av ryttmästare Rosenborg, som anlägger en färgerifabrik som dock gör konkurs. Vid denna tid köper Nyby Bruks ägare, Adolf Zethelius, den f.d. hammarsmedjan av konkursboet.

Under åren 1835–1846 står Holmenanläggningen av allt att döma outnyttjad. 1846 etablerar sig dock fabrikören Johan Thermaenius här och uppför en mekanisk verkstad. Här tillverkas framför allt mobila tröskverk med drift av lokomobiler för små och medelstora jordbruk. Verkstaden hade 1864 tre vattenhjul och fr.o.m. 1860 en kvarn. 1868 flyttas dock verksamheten till Hallsberg.

Redan 1869 inrättar ingenjörerna Stridsberg och Björk en sågbladsfabrik. Företaget växer dock ur den trånga industritomten och dess ringa vattentillgång och redan 1879 flyttar företaget till Trollhättan. Holmen övertas nu av fabrikören Gustaf Smerling, som här inrättar en metallmanufaktur-

Bild 1. Holmens Mekaniska Verkstad (A-verkstaden) överst t.v.

Bild 2. A-verkstaden markerad med 7

- 1) Snickarverkstad 2) Gjuteri 3) Kvarn 4) sliphus och sågverk 5) Räckhammare
6) Vedbod och tvätthus 7) Fabrikshus / A-verkstaden, 8) Arbetarbostäder

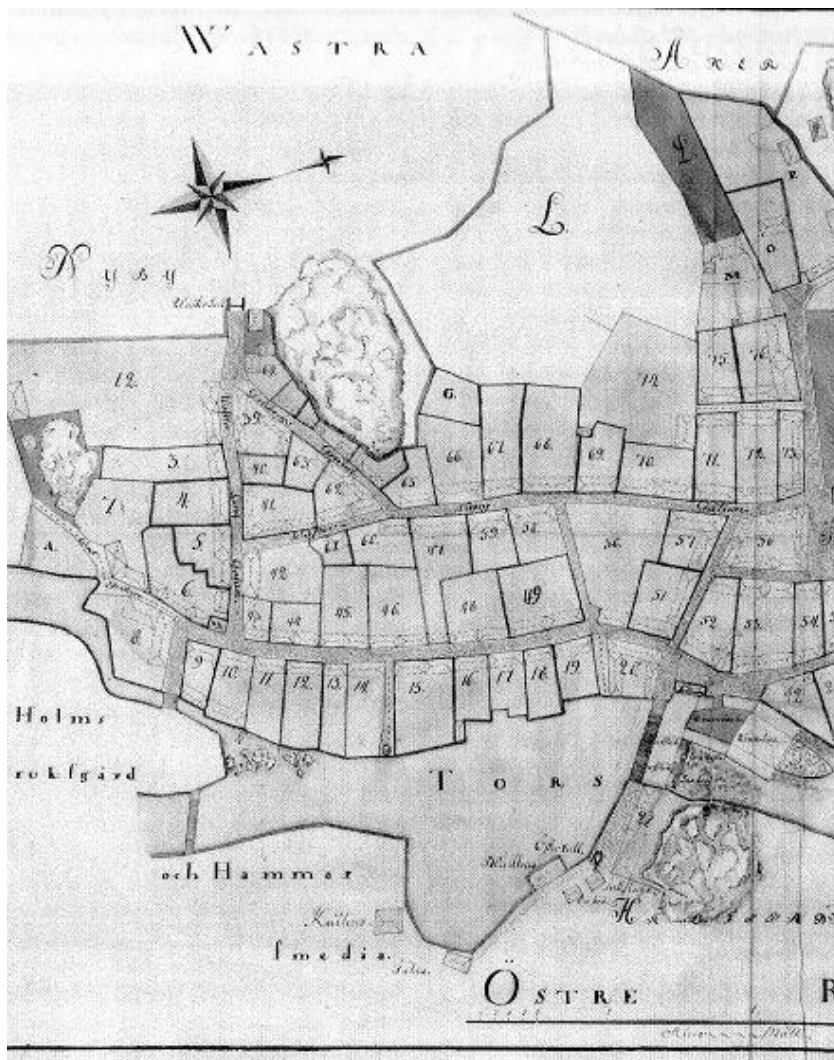

Bild 3. Tomtnummer på gårdarna mellan Holmen och Kronokvarnen

blir företaget trogen i 28 år till dess han avgår med pension 1925. Under hans ledning lades produktionen om till tung maskinutrustning för gravor, kraftverksbyggen samt kanal- och dammverkskonstruktioner. Holmens Gjuteri & Mekaniska Verkstad blev framför allt berömt för sina utomordentliga krankonstruktioner och blev ett av landets främsta meka-

Vy över Torshällas industriella etableringar omkring 1870-talet. T.v. Holmens kvarn uppförd 1860 av Johan Thermenius, därefter ekonomibyggnader och skorstenen till hans knipphammare. I fonden fr.v. kvarnen, ägd av Zethelius på Nyby bruk, därefter Vaddfabriken och Stadsköllaren. T.h. närmast Hammarsmedjan, rivna på 1880-talet. Foto i Lokalhistoriskt Bildarkiv i Torshälla (LBAT); original i Göteborgs landsarkiv.

**Bild 4. T.v. Holmens kvarn byggd av Thermenius 1860
T.h. Hammarsmedjan som revs på 1880-talet**